

Del 2. Kontextualisering, metod och teori

Omkontextualisering: Det kreativa bygget av sammanhang

Staffan Bergwik

Svaret på vad som är ett historiskt sammanhang är aldrig givet. Istället är själva konstruktionen av ett sammanhang ett centralt moment i en historisk analys. Här kommer jag att föreslå att *omkontextualisering* är ett sätt att skapa och bygga om kontexter för att bidra med ny historisk kunskap. Som konkret exempel ska jag försöka rekonstruera hur jag har arbetat med att omkontextualisera geografen och upptäcktsresanden Sven Hedins resor till Asien. Precis som andra källmaterial berättar inte Hedins skrifter för oss vilket sammanhang som de ska läsas i. Samtidigt finns det element i källmaterialet som pekar mot vissa menings-sammanhang. Hedin adresserar vissa läsare, han använder en begreppsvärld som är historiskt specifik, och han levde och verkade i en tid och på en plats som påverkade vad som var möjligt att tänka och skriva. Samtidigt kommer jag alltså argumentera för att det finns ett kreativt moment för historikern att formulera den kontext man utgår från.

Vildkamelens biografiska och politiska sammanhang

”Som en vildkamel i en uppländsk hästhage”. Så beskrevs Sven Hedin (1865–1952) av poeten och botanikern Sten Selander i det inträdestal till Svenska akademien som Selander höll över sin föregångare på stol nummer sex. Hedin var annorlunda: de andra akademiledamöterna hade gjort inre upptäcktsresor medan upptäcktsresanden hade gjort yttre. Han hade ”äventyret till yrke

Hur du kan referera till det här kapitlet:

Bergwik, S. 2022. Omkontextualisering: Det kreativa bygget av sammanhang. I: Bergwik, S., Holmberg, L., & Dirke, K. (red.) *Konsten att kontextualisera: Om historisk förståelse och meningsskapande*, pp. 87–101. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <https://doi.org/10.16993/bbt.f>. License: CC BY 4.0.

och tomrummen på kartan till mantalskrivningsort”. Hans storhet och genialitet, menade Selander, manifesterades inte i ord eller tankar, utan i handling. Han blev med Selanders ord en ”stigfinnare, en vetenskapens skinnstrumpa” som förde hem vagnslaster med fakta för andra att bearbeta.¹ Hedins arbetskapacitet var enorm: de 1233 sidorna i verket *Transhimalaya* skrev han på 107 dagar, således 12 tryckta sidor om dagen.² Han gillade allt stort, vilket inte bara visar sig i de cirka 60 böcker som han skrev, de hundratals artiklarna och de tusentals föreläsningarna. Hans personarkiv hör också till de största i Sverige, cirka 200 hyllmeter källmaterial finns sparad i Riksarkivet.

När jag först började intressera mig för Sven Hedin hade jag vaga idéer om varför han var intressant. Mina forskningsintressen handlade om breda frågor kring vetenskapens kulturhistoria. Jag hade ett nyvaket men växande intresse för historisk forskning om sinnenas och känslornas historia. I bakgrunden fanns också ett osystematiserat intresse för upptäcktsresandets kulturhistoria. I början närmade jag mig Hedin genom att läsa biografier och en del forskningslitteratur som finns om honom.³ Här beskrivs han utifrån flera olika sammanhang. Det första är vad jag vill kalla *den biografiska kontexten*. Den handlar om att läsa hans verksamhet i termer av ett levt liv. Berättelsen börjar i barndom och slutar i ålderdom. Mellan födelsen 1865 och döden 1952 gjorde Hedin fyra resor till Asien för att kartlägga delar av kontinentens inre som i samtiden ofta beskrevs som outforskade. Han skrev också reportage från Första världskrigets fronter och engagerade sig i samtida politik. Ett biografiskt sammanhang är väletablerat, inte minst i historieskrivning som vänder sig mot bredare publik av läsare. Det biografiska sammanhanget är på så sätt

¹ Sten Selander: *Sven Hedin. Inträdestal i Svenska akademien* (Stockholm, 1953), 5 och 10.

² Selander: *Sven Hedin*, 6.

³ Bland de större biografierna märks Eric Wennerholm: *Sven Hedin. En biografi* (Stockholm, 1978); Sten Selander: *Sven Hedin. En äventyrsberättelse* (Stockholm, 1957); Axel Odelberg: *Äventyr på riktigt. Berättelsen om äventyraren Sven Hedin* (Stockholm, 2008). För biografiskt inriktad forskningslitteratur se till exempel Sarah K. Danielsson: *The geographer's roadmap to national socialism. Sven Hedin, geography and the path to genocide* (Farnham, 2012).

lättillgängligt och upplevs ibland som så självklart att det inte behöver motiveras. Men ofta följer en samling mer eller mindre outtalade antaganden av det, till exempel idén att det finns en koherens över tid i en människas tänkande och handlande. Personen är sådan – i Sven Hedins fall handlar det ofta enligt biografierna om att han var storvulen, äregirig, äventyrslysten och fåfäng. Om de införlivas i en berättelse om ett levt liv kan de personliga egenskaperna också få förklaringsvärde: Sven Hedin sökte utforskat land *på grund av* att äregirighet och vilja till äventyr var nerlagt i hans person. Jag visste redan från början av mitt arbete med Hedin att jag inte var intresserad av att arbeta med det biografiska sammanhanget, men hur var det med andra tänkbara kontexter?

En annan möjlighet var *den politiska kontexten*. Hedin var aktiv i flera dagsaktuella frågor och debatter under 1900-talets första decennier. Han var djupt konservativ, försvarade kungahuset och nationen, och blev en stark kritiker av den framväxande arbetarrörelsen. Geografen adlades som siste svensk 1902, skrev Gustav V:s borggårdstal 1914 och var engagerad i försvars- och utrikesfrågor. *Ett varningsord* hör till Hedins mest kända alster; det slog ett slag för militarism och för en nationalism av en högdragen sekelskifteskaraktär. Det är väl belagt att Hedin senare också blev nazisympatisör och hade en vänskaplig relation till Adolf Hitler. Sten Selander beskriver det som att Hedin aldrig blev den nationalhjärte han ville vara och bitvis ”trodde sig vara”.⁴ Under de många frostbitna nätter som geografen spenderade på marken i Asien, menar Selander, rusade det svenska samhället mot en demokratisering och djupgående förändring som upp-täcktsresanden – fast i 1800-talets världsbild – inte förmådde omfamna eller fullt ut förstå. ”Han vågade vara djupt otidsenlig”, eller var det en djupgående brist på verklighetsförankring?⁵ Ställningstagandet för Nazityskland har av flera beskrivits som svårbegripligt i efterhand. Och konsekvensen för Hedin blev att det runt honom formades ett ”isigt tomrum”.⁶

⁴ Selander: *Sven Hedin. Inträdestal*, 20.

⁵ Selander: *Sven Hedin. Inträdestal*, 21.

⁶ Selander: *Sven Hedin. Inträdestal*, 23.

Det skulle förvisso gå att formulera nya tolkningar av skeendet och utifrån viljan till omläsning fundera på sätt att bygga relevanta kontexter för att belysa Hedins inspel i den politiska debatten. Ett alternativ är att läsa hans verksamheter som ett exempel på hur praktisk politik bedrevs under perioden, och på så sätt studera politik som något annat än ideologiska strider. Läst utifrån en historia om politiska publiceringsstrategier eller aktivism kan exemplet Sven Hedin säkert kasta nytt ljus över den svenska konservatismens historia.

Upptäcktsresandets möjliga kontexter

Ändå var det redan från början Hedins verksamhet som geograf på resa i Asien som intresserade mig. Mot den bakgrunden uppstod frågor om hur jag skulle bygga ett sammanhang som han var del av och bidrog till. Och hur skulle denna kontext kunna knytas till ett större, historievetenskapligt relevant fenomen?

År 1892 skaffade sig Hedin en doktorexamen i geografi från universitetet i Halle. Den första resan till Asien skedde mellan 1893 och 1897, och handlade om att kartlägga glaciärer och sjöar i bergsmassivet Pamir, beläget mellan Tadjikistan, Kirgizistan, Kina och Afghanistan. Den andra resan, mellan 1899 och 1902, fokuserade på hydrologiska och geologiska studier av floden Tarim och sjön Lop Nor. Den tredje ägde rum mellan 1906 och 1908, och innefattade ett kartläggningsarbete av bergskedjan Karakorum i Tibet. Dessutom försökte han finna källflödena för de stora floderna Brahmaputra och Indus. Den fjärde och sista färden till Asien företog Hedin mellan 1927 och 1935; den kallades ”det vandrande universitetet” eftersom den sammanförde ett tiotal svenska, tyska och kinesiska forskare från flera olika discipliner.⁷

Hedins tänkesätt och praktiska verksamhet som geograf ingick i flera historiska sammanhang, som framförallt formulerats i forskningslitteratur om det sena 1800-talets upptäcktsresande och geografi. För det första hade det varit möjligt att se Hedins skrifter som en del av 1800-talets *populärkulturella fascination*

⁷ Resorna finns utförligt beskrivna i Odelberg: *Äventyr på riktigt* och Wennerholm: *Sven Hedin*.

för upptäckande och upptäcktsresanden. Vurmen för upptäcktsresande var stor, och del av en historisk process där vetenskaperna gavs plats i den framväxande populärkulturen. Resor till okänt land – som det beskrevs i samtiden – blev en publik och medial angelägenhet.⁸ Upptäckare var runt 1900 fortfarande ofta beryktade för sitt manliga hjältemod, sin fysiska robusthet och sin uthållighet.⁹ Resor och resultat gjordes meningsfulla genom medieringar där äventyrsberättelser fyllde viktiga funktioner. Hedin var en internationell celebritet som drog enorma skaror av åhörare till sina uppträdanden. Efterfrågan på hans böcker var stor, och publikationer som *Mitt liv som upptäckare* (1925) eller *Från pol till pol* (1911) var bästsäljare. Hedins verksamhet var en ”tidens sensation” som kunde ”sätta fantasien och blodet i häftigare omlopp”.¹⁰

En andra möjlig kontext var *institutionaliseringen av geografin* som vetenskaplig disciplin under 1800-talets andra hälft, vilken formades genom sällskap och tidskrifter som Royal Geographical Society och *The Geographical Journal*. Professionaliseringen stärktes också av kongresser och lärostolar; de första tjänsterna inrättades i Tyskland 1874 och den första universitetsinstitutionen för geografi skapades vid University of Chicago 1903.¹¹ Det innebar att såväl geografernas arbetsätt som deras kunskaps-spridning förändrades. Geografiforskningens professionalisering innebar en uppdelning mellan akademiska geografer och publika upptäcktsresanden, samtidigt som sammanblandningen av rollerna fortfarande var vanlig. Till exempel fick de reseberättelser

⁸ För exempel på svensk forskning som beskriver vetenskapernas mediala karaktär runt 1900 se till exempel Sven Widmalm: *Det öppna laboratoriet. Uppsalafysiken och dess nätverk 1853–1910* (Stockholm, 2001); Anders Ekström (red.): *Den mediala vetenskapen* (Nora, 2004); Staffan Bergwik, Michael Godhe, Anders Houltz & Magnus Rodell (red.): *Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000* (Lund, 2014); Tore Frängsmyr: *Vetenskapsmannen som hjälte. Aspekter på vetenskapshistorien* (Stockholm, 1984).

⁹ David Livingstone: *The geographical tradition. Episodes in the history of a contested enterprise* (Oxford, 1992), 156 & 172.

¹⁰ Wennerholm: *Sven Hedin*, 93.

¹¹ Marie-Claire Robic: ”Geography”, i Ted Porter (red.): *The Cambridge History of Science. The Modern Social Sciences* (Cambridge, 2003), 380.

som upptäcktsresanden skrev en stor spridning långt in på 1900-talet, och denna litteratur spände över gränserna mellan populärt och vetenskapligt.¹² Här verkade finnas intressanta omförhandlingar av geografins status, arbetssätt och kunskapsintressen att ställa frågor om, och dessutom verkade den passa väl in på Hedins skrifter. Å ena sidan var svensken akademisk geograf. Han presenterade resultat från sina resor för geografiska sällskap, publicerade artiklar i geografiska tidskrifter och förärades utmärkelser från geografiska institutioner på flera håll i Europa. Men å andra sidan var han samtidigt, och i högsta grad, en publik äventyrare. Texterna sammanförde den vetenskapliga framställningen med det populära berättandet om umbäranden och äventyr.

En tredje möjlig kontext var *kopplingen mellan upptäcktsresande och den europeiska imperialismen*. När jag läste några av Hedins egna texter framstod den imperialistiska världsbilden som en del av Hedins mentalitet, självbild och resor. Det syntes inte minst i hans ständigt återkommande betoning av värdet av att vara den förste europé i områden som ännu inte ”bestrukits af en forskares blickar”.¹³ Det var självklart att han som västerlänning ”kartlade” de ”vita fläckarna” på kartan – ett retoriskt grepp som han använde återkommande.¹⁴ På resa i Tibet fascinerades han av att det vidsträckta området nära Indiens gräns ”förblifvit absolut okänt in i vår sena tid! Stolt och härligt att veta sig vara den första hvita mannen på dessa ödsliga stigar”.¹⁵ Han kände sig ”nästan som en suverän” i Tibet – en mäktig härskare i sitt eget land.¹⁶ Forskningslitteraturen om geografi och upptäcktsresande under 1800-talets andra hälft har tydligt visat att den geografiska

¹² Livingstone: *The geographical tradition*, 156 & 172; Vanessa Heggie: ”Why isn’t exploration a science”, *Isis* 105:2 (2014), 328–332; Simon Naylor & James Ryan: ”Exploration and the twentieth century”, i Naylor & Ryan (red.): *New spaces of exploration. Geographies of discovery in the twentieth century* (London, 2010), 11.

¹³ Sven Hedin: *Transhimalaja. Upptäckter och äfventyr i Tibet* (Stockholm, 1909) vol. 1, 2.

¹⁴ Se till exempel Sven Hedin: ”Discoveries in southern Tibet”, *The geographical journal* 33:4 (1909), 397. Se också Perry Johansson: *Saluting the yellow emperor. A case of Swedish sinography* (Leiden, 2012), 67.

¹⁵ Hedin, *Transhimalaya*, vol. 2, 487.

¹⁶ *Aftonbladet* 18 januari 1909.

kartläggning som européer ägnade sig åt under 1700- och 1800-talen var tätt kopplade till västerländsk imperialism. Ofta handlade det om att kartlägga för att skaffa kontroll över den egna nationens potentiellt värdefulla landområden, handelsvägar och naturtillgångar. Länkarna mellan politik, ekonomi och geografisk vetenskap var helt enkelt starka.¹⁷

Dessa tre kontexter är specifika för det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet. De kom till mig via forskningslitteratur som på olika sätt tangerat geografiforskning och upptäcktsresande. De är därför en produkt av de intressen, frågeställningar och empiriska exempel som andra forskare haft. Därför erbjöd den tidigare forskningen både möjligheter och hinder för mig. Å ena sidan var den en resurs genom att den studerat närliggande exempel och utifrån dem beskrivit ett sammanhang som kunde göra Hedins tänkande och handlade begripligt för mig. Dessutom möjliggjorde forskningslitteraturen för mig att ta del av saker som redan är kända så att jag förhoppningsvis kunde bidra med nya insikter.

Å andra sidan, genom att söka kontexter i näraliggande och befintlig forskning blev jag också medveten om risken att bli bunden till de spår som finns i den. Jag upplevde att forskningen om geografin och upptäcktsresandet drog in mig i tolkningar av Hedin som innebar att jag snarast bekräftade vad som redan stod i forskningen. Att Hedins texter var präglade av, och bidrog till, den populärkulturella fascinationen för upptäckter, geografiforskningens förändrade former eller det sena 1800-talets imperialistiska världsbild är helt rimliga argument. Men det var samtidigt något annat jag var intresserad av.

Historien om planetära perspektiv. Världen från ovan och Hedins ordmålningar

Parallellt med mina intressen för Sven Hedin har jag under en period varit intresserad av historien om hur människor försökt, och lyckats, se och förstå stora och globala mönster – låt mig för enkelhetens skull kalla det en historia om *planetära perspektiv*.

¹⁷ Robic: "Geography", 382–383; Michael Heffernan: "Histories of geography", i Nicholas Clifford et.al. (red.): *Key concepts in geography* (London, 2009), 10.

Som så många andra har jag genom mitt liv mött diskussioner om globala fenomen. När jag växte upp under 1980-talet pratade många – också vi barn – om ”världsproblemen”. Inte sällan handlade det då om svält eller krig. Under 1990-talet var ”globalisering” ordet för dagen, ofta inramat i den optimism som följde efter Kalla krigets slut. Senare har optimismen ersatts av mörkare framtidsscenarioer där global uppvärmning och vikande biologisk mångfald placerats högt upp på den samhälleliga agendan. Oavsett stämningläge tycks planetära perspektiv vara en förutsättning för att överhuvud kunna föra diskussionerna. Jag började därför tänka kring sådana perspektiv som historiska fenomen. Går det att se dem i ett djupare tidsligt sammanhang, kanske ända tillbaka till 1600-talets fascination för atlasar och världsgeografi (*geographia generalis*), eller dess svällande volymer av text och bild som sökte beskriva hela världen som en teater som Abraham Ortelius verk *Theatrum Orbis Terrarum* från 1570?

Jag kan så här i efterhand inte ge en tydlig beskrivning av hur intresset kom till, när eller varför. En impuls till att gå från lösa funderingar till ett forskningsintresse kom från en serie texter som tangerade frågorna, och som inte bara var fascinerande i sig utan också pekade mot att det fanns mer att säga. Bland de texter som jag läste fanns geografen Denis Cosgroves bok *Apollo's eye. A cartographic genealogy of the earth in western imagination* och Ursula Heises bok *Sense of place sense of planet*.¹⁸ Frågorna om hur planetära perspektiv historiskt har formulerats, förändrats och laddats med olika mening var också möjliga att smalna av och göras mer hanterliga. Det visade den litteratur jag konsumerade. Denis Cosgroves bok visade till exempel betydelsen av att bokstavligt se från ovan. Historiskt har en rad tekniker för att föreställa sig – eller faktiskt se – jorden från hög höjd varit intimt förknippade med förmågan att förstå jorden som en helhet. Också frågan om hur människor konkret har sett från ovan öppnade sig, och gick att utveckla, tack vare tidigare forskning som

¹⁸ Denis Cosgrove: *Apollo's eye. A cartographic genealogy of the earth in western imagination* (Baltimore, 2001); Ursula Heise: *Sense of place and sense of planet. The environmental imagination of the global* (Oxford, 2008).

idé- och lärdomshistorikern Anders Ekströms text ”Seeing from above: A particular history of the general observer”.¹⁹

Mitt intresse hade således kommit att handla om planetära perspektiv som ett metaforiskt sätt att betrakta världen och försök att se från ovan som en konkret teknik. Kunde Sven Hedin sägas vara en del av denna historia? Det empiriska spår som låg närmast till hands att följa var hur den svenske geografen beskrev utblickar från berg. Att se från hög höjd var att se från ovan, och Hedin hade ju under sin resa till Asien 1906–1908 sysselsatt sig med att kartlägga bergskedjan Karakorum i Tibet. Därför började jag relatera Hedins resa till Tibet till ett mer precist sammanhang som handlade om bergsbestigningens historia.²⁰

Från litteraturen om bergsbestigning lärde jag mig att utforskningen av berg hade en historia som var tydligt förknippad med 1800-talet. Bergsbestigningen utvecklades, visade litteraturen, som vetenskaplig kunskapsform, delvis som en del av strävan efter att hitta upphöjda seendepositioner. Från sekelskiftet 1800 expanderade alpinismen samtidigt som romantiska naturskildringar tematiserade bergsmiljöer. Bergens terräng öppnades av forskningsresanden och pionjärer inom turismen. Från 1800 började den upphöjda miljön att attrahera, delvis beroende på poesins och konstens sätt att framställa landskapet. Vidare antogs höga berg erbjuda möjligheten för naturfilosofer att skaffa data om hela naturen, att skala upp kunskapsanspråk från lokala iakttagelser till en generell kunskap om naturen. Naturforskare i geografi, geologi eller meteorologi menade att för att nå en önskad generalisering var man tvungen att ta sig upp på topparna där ögat kunde omfamna många objekt på en gång. Bergskedjor började betraktas som ställen där människan kunde förnimma stor-slagna mönster från ovan.²¹

¹⁹ Anders Ekström: ”Seeing from above. A particular history of the general observer”, *Nineteenth-Century contexts* 31:3 (2009), 185–207.

²⁰ Se till exempel Paul H. Hansen: *The summits of modern man. Mountaineering after the Enlightenment* (Cambridge, 2013).

²¹ Se till exempel Charlotte Bigg, David Aubin & Philipp Felsch: ”Introduction. The laboratory of nature – science in the mountains”, *Science in context* 22:3 (2009); Denis Cosgrove & Veronica Della Dora (red.): *High places. Cultural geographies of mountains, ice and science*

Jag hade nu alltså ringat in tre olika, men relaterade, kontexter: historien om planetära perspektiv, historien om att se från ovan och bergsbestigningens historia. Själva konstruktionen av dessa som historiska fenomen var inte min, de framträdde ur den tidigare forskning som jag konsumerade. Däremot försökte jag kombinera dem för att skapa ett sammanhang där jag förhoppningsvis kunde kasta nytt ljus över både Sven Hedins verksamhet och de tre olika historiska kontexterna som jag valt att utgå från. Det där sista ska jag återkomma till.

Parallellt med att jag läste forskningslitteratur om planetära perspektiv, ovanifrånperspektivet och bergsbestigningen gick jag igenom Sven Hedins texter från resan till Tibet. En slående formulering fanns i det installationstal över geografen som Sten Selander höll för Svenska akademien. Selander tvingades erkänna att Hedins litteratur inte höll samma litterära kvaliteter som andra akademiledamöters. Men han hävdade likväl att Hedin hade en förmåga att skapa ”åskådliga ordmålningar” av de naturfenomen han mötte på sina resor till Asien. Geografen ägnade också många timmar åt tecknade bilder och panoramor. Konkretionen och detaljskärpan i bild och text fick, menade Selander, en ”avlägsen verklighet att med ens komma tätt inpå en”. Och så ”småningom växer en bild av hela det centralasiatiska landskapet fram”.²²

Hedin var en erkänd kartograf som kartlade enorma ytor på sin färd. Kartorna i verket *Southern Tibet* beskriver en yta som är fem gånger Sveriges, men de var inte det enda sättet som han använde för att beskriva världen från ovan. De existerade parallellt med ritade och fotograferade panoramor, liksom med reseberättelser som i text också beskrev utblickar från hög höjd. I boken *Transhimalya* beskrev Hedin hur resan i bergen innebar att ”fågelperspektivet och dess kartografiska effekt stegras alltmer”, vilket i sin tur innebar att ”allt tydligare och mera öfverskådligt blir det landskap, vi lämna bakom oss”.²³ Från höjden gick det att se ”skarpt tecknade orografiska linjer”.²⁴ Synfältet gjorde

(London, 2009); Björn Billing: *Utsikt från en bergstopp. Jean-Jacques Rousseau och naturen* (Lund, 2017).

²² Selander: *Sven Hedin. Inträdestal*, 6 & 7.

²³ Hedin: *Transhimalaja*, 102.

²⁴ Hedin: *Transhimalaja*, 102.

att horisonten var ”oändligt aflägsen”, och blicken inte stördes av avbrott.²⁵ Istället kunde den nå ända till ”horisontens rand”.²⁶ Från passet Angden-La 1908 berättade Hedin att ”ett hav av berg omger oss [...] ett sådant landskap kan inte beskrivas man måste se det [...] blicken når fullkomligt skarpt till oerhörda avstånd. Man svindlar och tycker att jorden har vuxit och antagit väldigare mått än förut”.²⁷

Det tycktes alltså möjligt att ta fasta på Hedins visuella och textuella avbildningar av verkligheten – de åskådliga ordmålningar som Selander talade om – och se dem som en del av de tre sammanlänkande sammanhang som jag beskrev ovan. De var del av 1800-talets ökade fascination för bergsbestigning och för de erfarenheter som kom från att blicka ut över världen från ovan. Ord målningarna tematiserade det perspektiv vars historia jag ytterst sett är ute efter. Hedin använder i sina texter och bilder aldrig begreppet planetära perspektiv, men det är uppenbart att han fäster stor vikt vid förmågan att se stora landskap i överblick. Genom att läsa Hedins texter och bilder mot dessa kontexter ville jag beskriva den historiska konstruktionen av ett sätt att porträttera jorden i överblick, från höjden.

Det betyder inte att andra sätt att kontextualisera Hedin är oväsentliga. Den populärkulturella fascinationen för upptäckande, geografiforskningens institutionalisering och den imperialistiska världsbilden har alla betydelse för vad som var möjligt för den svenske geografen att göra, tänka och lyckas med. Och den politiska kontexten finns också i bakgrunden – nazister som Leni Riefenstahl var till exempel fascinerade av flygfotoграфи och berg, vilket syns i inledningsscenen till propagandafilmen *Viljans triumf*. Men en viktig poäng här, och i andra bidrag till den här boken, är att kontextualisera innebär val och betoningar som också för med sig att annat blir sekundärt. Och grunden för kontextualiseringsvalen bör handla om det kunskapsintresse som är primärt. Vad är det jag vill veta, *egentligen*?

²⁵ Hedin: *Transhimalaja*, 129.

²⁶ Hedin: *Transhimalaja*, 142.

²⁷ Sven Hedin: *Asiatiska äventyr* (Stockholm, 1980), 174.

Omkontextualisering och studieobjektet

Det jag har velat veta, det som har stått på spel i min forskning, har inte primärt varit Sven Hedin som aktör, oavsett om han på många sätt är fascinerande och unik. Tvärtom har jag velat se honom som representant för en djupare och bredare historia om ett perspektiv på världen. Jag har velat visa att Hedins geografiska resor skapade och spred en seendeposition där storskaliga geografiska mönster kunde bli tillgängliga. Betyder det att kontextualisering och studieobjektet sammanfaller? Planetära perspektiv, att se från ovan och bergsbestigningens historia har ju blivit de viktigaste kontexterna för mig, men är det inte samtidigt också det jag ytterst studerar? Det som alltså är mitt studieobjekt? Jag ska strax återkomma till frågan.

Arbetet med att sätta det som studeras i relation till något annat är centralt för tolkning och förståelse. Vi utvinner mening ur det vi studerar genom att sätta det i relation till en referensram. I boken *Historia som kunskapsform* menar Peter Josephson och Frans Lundgren att denna ram måste vara något mer specifikt än en "bakgrund". Det är det direkta "tolkningssammanhanget" för vad som studeras, och det måste väljas ut, preciseras och motiveras av historikern. Hen har alltid möjligheten att upprätta nya kontexter, att sätta det som sägs i relation till sammanhang vilka den som en gång skrev eller tänkte inte själv är medveten om. "Författarens intention har inte företräde".²⁸ Men det finns samtidigt krav på historikerns sätt att (om)kontextualisera. Källmaterialet behöver sättas i relation till ett sammanhang som är historiskt specifikt, som har en koppling till den historiska situation i vilken det kom till. Även om vi ägnar oss åt omkontextualisering måste vi göra tolkningar som är historiskt förankrade.

Också Ingunn Moser och Kristin Asdal diskuterar omkontextualisering i sin text "Experiments in context and contexting". De vill med begreppet "contexting" fånga det analytiska och aktiva arbete som ligger i att ringa in ett sammanhang som blir en del av analysen. Deras text – liksom det här kapitlet, och Josephson och Lundgrens bok – är en uppmaning till historikern att ge

²⁸ Peter Josephson & Frans Lundgren: *Historia som kunskapsform* (Lund, 2014), 67–71. Citat på sid. 71.

kontextualiseringen större analytisk betydelse. I Moser och Asdals version av kontextualisering blir ”contexting” både en förutsättning för och ett resultat av studien. Kontexten finns inte färdig när tolkningen inleds, den är inte en stum bakgrund eller fond mot vilken det analytiska arbetet sker. Arbetet som historikern gör, contexting, är en del av studien.²⁹

Jag har i den här texten argumenterat för värdet av omkontextualisering genom att illustrera hur jag byggde kontexter för att tolka och analysera Sven Hedins skrifter. Det betyder inte att jag byggt fritt, det betyder att jag försökt bygga om genom att ringa in, skilja ut och argumentera för meningssammanhang i vilka det går att läsa Hedins geografiska verksamhet på ett annat sätt än de flesta andra studierna av honom. Därmed är vi tillbaka i frågan om relationen mellan kontextualisering och studieobjektet. Går det att uppressa en skillnad däremellan? För att försöka svara på frågan vill jag ansluta mig till Asdal och Mosers tanke: *den kontext som jag som historiker har upprättat är en analytisk konstruktion*. Det betyder att kontextualisering i någon mån är ett resultat av ett tolkande arbete, och därmed också på sätt och vis ett resultat av studien. Därför är det också svårt att upprätta en tydlig gräns mellan kontext och studieobjekt. Det är mer hjälpsamt att tänka att mina studier av Sven Hedin har haft flera studieobjekt på olika nivåer av abstraktion. I konkret mening har Hedin och hans skrifter varit objektet. Men i mer abstrakt mening har större historiska fenomen varit objekten: från intresset för berg under 1800-talet till den större historien om fascinationen för utblickar från ovan till det mest abstrakta studieobjektet som är de planetära perspektiv som funnits både innan och efter sekelskiftet 1900. Det är en rimlig beskrivning att jag *egentligen* velat veta något om alla dessa studieobjekt. Och därför har jag också velat veta något om den kontext som jag har byggt. Kontextualiseringen är en del av upptäckandet.

Jag inser så här mot slutet av min text att den har en försåtlig självklarhet över sig: först gjorde jag så, sedan så och sen hade jag byggt kontext och studier. Så ser inte forskningsprocessen

²⁹ Ingunn Moser & Kristin Asdal: ”Experiments in context and contexting”, *Science, technology & human values* 37:4 (2012), 297–301.

ut – åtminstone inte min. Jag har inte nämnt en rad teman som jag i början ägnade en hel del tid åt att försöka utforska. Arbetet med att skapa ett relevant sammanhang har en massa stickspår och återvändsgränder som bleknar och försvinner i tillbakablickar som den här. Men sådana stickspår är, vill jag hävda, en nödvändig förutsättning för just det kreativa bygget av sammanhang.

Bibliografi

- Bergwik, Staffan, Michael Godhe, Anders Houltz & Magnus Rodell (red.): *Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000* (Lund, 2014).
- Bigg, Charlotte, David Aubin & Philipp Felsch: ”Introduction. The laboratory of nature – science in the mountains”, *Science in context* 22:3 (2009).
- Billing, Björn: *Utsikt från en bergstopp. Jean-Jacques Rousseau och naturen* (Lund, 2017).
- Cosgrove, Denis: *Apollo’s eye. A cartographic genealogy of the earth in western imagination* (Baltimore, 2001).
- Cosgrove, Denis & Veronica Della Dora (red.): *High places. Cultural geographies of mountains, ice and science* (London, 2009).
- Danielsson, Sarah K.: *The geographer’s roadmap to national socialism. Sven Hedin, geography and the path to genocide* (Farnham, 2012).
- Ekström, Anders (red.): *Den mediala vetenskapen* (Nora, 2004).
- Ekström, Anders: ”Seeing from above. A particular history of the general observer”, *Nineteenth-Century contexts* 31:3 (2009), 185–207.
- Frängsmyr, Tore: *Vetenskapsmannen som hjälte. Aspekter på vetenskapshistorien* (Stockholm, 1984).
- Hansen, Paul H.: *The summits of modern man. Mountaineering after the Enlightenment* (Cambridge, 2013).
- Hedin, Sven: *Transhimalaja. Upptäckter och äfventyr i Tibet* (Stockholm, 1909) vol. 1 och 2.
- Hedin, Sven: ”Discoveries in southern Tibet”, *The geographical journal* 33:4 (1909).

- Heffernan, Michael: "Histories of geography", Nicholas Clifford et.al. (red.): *Key concepts in geography* (London, 2009).
- Heise, Ursula: *Sense of place and sense of planet. The environmental imagination of the global* (Oxford, 2008).
- Heggie, Vanessa: "Why isn't exploration a science", *Isis* 105:2 (2014), 328–332.
- Johansson, Perry: *Saluting the yellow emperor. A case of Swedish sinography* (Leiden, 2012).
- Josephson, Peter & Frans Lundgren: *Historia som kunskapsform* (Lund, 2014).
- Livingstone, David: *The geographical tradition. Episodes in the history of a contested enterprise* (Oxford, 1992).
- Moser, Ingunn & Kristin Asdal: "Experiments in context and contexting", *Science, technology & human values* 37:4 (2012), 297–301.
- Naylor, Simon & James Ryan: "Exploration and the twentieth century", Naylor & Ryan (red.): *New spaces of exploration. Geographies of discovery in the twentieth century* (London, 2010).
- Odelberg, Axel: *Äventyr på riktigt. Berättelsen om äventyraren Sven Hedin* (Stockholm, 2008).
- Robic, Marie-Claire: "Geography" i Porter (red.): *The Cambridge History of Science. The Modern Social Sciences* (Cambridge, 2003).
- Selander, Sten: *Sven Hedin. Inträdestal i Svenska akademien* (Stockholm, 1953).
- Selander, Sten: *Sven Hedin. En äventyrsberättelse* (Stockholm, 1957).
- Wennerholm, Eric: *Sven Hedin. En biografi* (Stockholm, 1978).
- Widmalm, Sven: *Det öppna laboratoriet. Uppsalafysiken och dess nätverk 1853–1910* (Stockholm, 2001).